

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

МЯКОТА ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

УДК 341.222

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ УКРАЇНИ**

12.00.11 – міжнародне право

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент **Стешенко Володимир Миколайович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри міжнародного права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Сироїд Тетяна Леонідівна**, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, професор кафедри конституційного, муніципального і міжнародного права;

кандидат юридичних наук, професор **Задорожній Олександр Вікторович**, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри міжнародного права.

Захист відбудеться 16 березня 2016 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано 10 лютого 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обумовлена низкою чинників. По-перше, сучасне міжнародне публічне право визначає державні кордони як межі державної території певної країни і, відповідно, межі здійснення нею державного суверенітету (*imperium*), а також межі публічно-правового володіння цією територією (*dominium*).

По-друге, кордони держави є ключовим поняттям для застосування і дотримання одного з найбільш важливих принципів сучасних міжнародних відносин – принципу територіальної недоторканності / територіальної цілісності (*territorial integrity*), що є нормою *jus cogens* і закріплений на універсальному рівні у пункті 4 статті 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. На європейському рівні додатково до принципу територіальної цілісності держав сформульовано принцип непорушності державних кордонів (*inviolability of frontiers*), – йдеться про принципи III і IV Заключного акта Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р.

По-третє, зазначені вище принципи закріплено і в чинному законодавстві України, зокрема у статтях 2 і 17 Конституції України, а також у преамбулі і в статті 2 Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. № 1777-ХІІ.

Разом із тим фактично за чверть століття своєї державної незалежності Україна змогла повністю врегулювати питання державного кордону лише з трьома (із семи) сусідніми країнами – Республікою Польща, Словацькою Республікою та Угорською Республікою.

Отже, актуальність теми дослідження обумовлюється необхідністю встановлення підстав та особливостей міжнародно-правового статусу державних кордонів України, включаючи питання режиму кордону, делімітації, демаркації, редемаркації кордонів і визначення точок стику із суміжними країнами на підставі низки міжнародно-правових актів універсального, регіонального і двостороннього характеру.

Питання міжнародно-правового регулювання державних кордонів України вітчизняні вчені розглядали за певними тематичними блоками. Так, історико-правові особливості становлення державних кордонів України, а також міжнародно-правові наслідки агресії Російської Федерації проти України ґрунтовно досліджені О. В. Задорожнім. Загальнотеоретичні питання міжнародно-правового врегулювання державних кордонів розкриті у наукових працях А. Б. Мостиського і Т. С. Цимбрівського. Конституційно-правовий статус державного кордону України досліджено у дисертації Т. О. Цимбалістого.

Мирне вирішення міжнародних територіальних спорів є предметом дисертаційної роботи Р. В. Алямкіна. Особливості міжнародного правонаступництва України щодо міжнародних договорів про кордони за участю колишнього СРСР досліджували В. О. Галан, А. Я. Мельник, Ю. О. Ноговіцина та О. Ю. Перевезенцев.

Імплементація норм міжнародного повітряного права у внутрішнє право є предметом дисертаційної роботи М. О. Раскалей. Міжнародно-правовий статус міжнародних рік (зокрема, р. Дунай) розглядали А. П. Єфименко, А. В. Кулько та О. З. Мельник. Питання оренди території в міжнародному публічному праві досліджено у дисертації В. М. Стешенка.

Слід відзначити наявність в Україні фундаментальних наукових праць, в яких розглядаються питання розмежування морських територіальних просторів, у тому числі особливості врегулювання спору між Україною та Румунією про делімітацію морських просторів у Чорному морі (Т. В. Аверочкіна, Р. В. Алямкін, Г. О. Анцелевич, М. О. Баймуратов, О. І. Бєлова, А. Р. Бистрова, І. О. Білорус, С. В. Благодельський, М. В. Блажиєвська, О. В. Богдан, О. С. Бойко, О. Ф. Висоцький, О. Є. Гаріна, І. М. Гордун, В. А. Гринчак, Л. М. Давиденко, В. В. Демиденко, І. В. Дмитриченко, В. Г. Досковський, О. А. Дьяков, В. П. Кононенко, Г. В. Копачинська, Т. Р. Короткий, Н. Н. Коцан, В. В. Кривак, С. О. Кузнецов, Я. О. Кузнецов, М. З. Кулик, В. І. Лажнік, Д. В. Ніколаєнко, М. І. Рєзніков, Л. Д. Тимченко, В. П. Цемко, А. Л. Чернявський, О. М. Шемякін, О. О. Щипцов, Ю. В. Щокін та ін.).

Разом із тим питання міжнародно-правового врегулювання сухопутних державних кордонів України вітчизняними вченими висвітлені недостатньо (за винятком питань українсько-російського кордону, які досліджені О. В. Задорожнім). Зокрема, деякі автори розглядають державні кордони в загальному сенсі у навчальній літературі з міжнародного публічного права (М. О. Баймуратов, В. Г. Буткевич, М. В. Буроменський, В. П. Кошеваров, С. М. Перепьолкін, В. М. Репецький, Т. Л. Сироїд, Л. Д. Тимченко, Л. А. Філяніна, М. Ю. Черкес та ін.) або зосереджують увагу на окремих аспектах міжнародно-правового регулювання державних кордонів України із сусідніми країнами (Т. М. Безега, В. І. Головченко, О. І. Данилко, І. В. Долматов, І. Я. Заяць, Т. В. Козлова, В. В. Колодяжна, О. Г. Мельников, М. М. Михеєнко, В. П. Нейман, А. С. Овчаренко, Н. Г. Роїк, О. М. Романуха, А. С. Сіцінський, Н. А. Сіцінський, Є. В. Стрільченко, У. Р. Уська та ін.).

Іноземні фахівці, наукові праці яких стосуються міжнародно-правового статусу державних кордонів України, переважно є представниками російської доктрини міжнародного публічного права. Зокрема, питання державних кордонів досліджували: С. М. Бабурін, Г. М. Вельямінов, Л. І. Волова, А. Б. Гвоздев, А. А. Гурьянов, І. І. Лукашук, Ф. С. Мірзоев, В. А. Муравський, М. В. Остроухов, А. А. Першин, Р. М. Скулаков, Ю. І. Скуратов, М. О. Ушаков, А. Д. Шерстньов, В. М. Шумилов, В. В. Ярличенко та ін. Морські територіальні простори досліджували такі російські вчені: І. О. Анашкіна, І. П. Блищенко, Ю. В. Боброва, В. М. Гуцуляк, Д. Н. Джунусова, О. А. Ковальов, А. Л. Колодкін, В. В. Похльобкін, П. В. Саваськов та ін.

Доречно також згадати радянських вчених-міжнародників, які розглядали питання території і державних кордонів, а саме: Ю. Г. Барсєгов, Б. М. Клименко, М. І. Лазарєв, А. А. Порк, Т. Д.

Розіна, Е. П. Свиридов, А. Т. Уусталь та ін.

Отже, можна констатувати фактичну відсутність публікацій вітчизняних вчених щодо низки вкрай важливих, проте, на жаль, неврегульованих до цього часу питань спільного державного кордону із сусідніми з Україною державами (насамперед, з країнами – учасницями Співдружності Незалежних Держав). Із цього логічно витікає, що існує об'єктивна необхідність визначити міжнародно-правовий статус сучасних державних кордонів України на підставі відповідних багатосторонніх, регіональних і двосторонніх міжнародно-правових договорів (актів).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого згідно із державною цільовою комплексною програмою «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація – № 0111U000954).

Тема дисертаційної роботи затверджена на засіданні вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 7 від 15 березня 2013 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є формулювання теоретично обґрунтованих і практично підтверджених висновків щодо міжнародно-правового статусу державних кордонів України, включаючи питання режиму кордону, делімітації, демаркації, редемаркації і врегулювання потрійних точок стику державних кордонів України з кордонами сусідніх з нею держав.

Відповідно до мети у дисертації зосереджено увагу на вирішенні таких основних завдань:

- визначити історико-правові (зокрема, міжнародно-правові) особливості формування сучасних державних кордонів України;
- встановити зміст міжнародно-правових актів універсального і регіонального характеру, що спрямовані на забезпечення територіальної цілісності і непорушності державних кордонів України;
- надати комплексну міжнародно-правову характеристику основних двосторонніх міжнародних договорів про державний кордон між Україною і суміжними з нею державами (Республікою Польща, Словацькою Республікою, Угорською Республікою, Румунією, Республікою Молдова, Республікою Білорусь і Російською Федерацією), включаючи особливості строку дії таких договорів, режиму державного кордону, делімітації, демаркації і редемаркації спільного державного кордону із названими країнами;
- виявити особливості міжнародно-правового регулювання точок стику державних кордонів України з кордонами сусідніх з нею держав;
- визначити особливості делімітації морських територіальних просторів України: внутрішніх вод, територіального моря, прилеглої зони, виключної економічної зони і континентального

шельфу;

- узагальнити правові (у тому числі доктринальні) позиції щодо міжнародно-правового статусу сухопутних, морських, повітряних кордонів України і кордонів України у надрах;
- з'ясувати особливості організаційно-правового забезпечення делімітації і демаркації державних кордонів України з кордонами сусідніх з нею держав.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові відносини, пов'язані з міжнародно-правовим регулюванням питань державного кордону.

Предметом дослідження є міжнародно-правовий статус державних кордонів України.

Методи дослідження. Для досягнення наукової об'єктивності результатів дисертантом використовується комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, які знаходять широке застосування в сучасній науці міжнародного публічного права.

Методологічною основою роботи є сукупність загальновизнаних у правовій науці методів, а саме: об'єктивності, діалектичний, формально-логічний, системно-структурний, історико-правовий, спеціально-юридичний, порівняльно-правовий та інші загальнонаукові та спеціальні методи дослідження.

Метод об'єктивності дозволив встановити вірогідність і повноту інформації, що використовувалася у процесі дослідження. *Діалектичний метод* допоміг з'ясувати особливості розвитку організаційно-правових механізмів забезпечення делімітації і демаркації державних кордонів України із суміжними країнами. *Системно-структурний метод* дозволив встановити особливості міжнародно-правового регулювання спільних державних кордонів України з кордонами держав – членів Європейського Союзу і держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав. *Формально-логічний метод* використано при визначенні особливостей передачі у власність Україні земельної ділянки в районі населеного пункту Паланка Республіки Молдова. Завдяки *історико-правовому методу* встановлено історико-правові (у тому числі міжнародно-правові) особливості формування сучасних державних кордонів України. *Спеціально-юридичний метод* застосовано для визначення особливостей міжнародно-правового правонаступництва України щодо договорів про державні кордони. За допомогою *порівняльно-правового методу* були виявлені особливості редемаркації державних кордонів у сучасній міжнародно-правовій практиці України (з Угорською Республікою).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній доктрині міжнародного права комплексною науковою працею, в якій здійснено науково-теоретичну розробку правових підстав і з'ясування особливостей міжнародно-правового статусу державних кордонів України, включаючи питання режиму державного кордону, делімітації, демаркації, редемаркації державних кордонів України і врегулювання потрійних точок стику державних кордонів України з кордонами сусідніх з нею держав.

Основні теоретичні і практичні результати, що характеризують особистий внесок дисертанта і виносяться на захист, конкретизуються у таких положеннях.

Уперше:

– узагальнено і систематизовано міжнародно-правові підстави та особливості делімітації, демаркації і режиму державного кордону України з державними кордонами всіх сусідніх з нею країн (Республікою Польща, Словацькою Республікою, Угорською Республікою, Румунією, Республікою Молдова, Республікою Білорусь і Російською Федерацією);

– виявлено особливості редемаркації державних кордонів України у сучасній міжнародно-правовій практиці (з Угорською Республікою);

– встановлено, що із семи точок потрійних стиків державних кордонів України чотири є повністю врегульованими, зокрема, з Польщею і Республікою Білорусь (прикордонний знак «Буг»); з Польщею і Словаччиною (прикордонний знак «Кременець»); із Словаччиною та Угорщиною (прикордонний знак «Тиса») і з Угорщиною та Румунією (прикордонний знак «Тур»); врегулювання решти точок стику, а саме: «Прут» і «Дунай» (з Республікою Молдова і Румунією), а також точки стику «Курган Дружби» (з Республікою Білорусь і Російською Федерацією), знаходиться на стадії обговорення проектів відповідних тристоронніх міжнародних договорів;

– запропоновано обґрунтувати право України на односторонню демаркацію державного кордону з Російською Федерацією на підставі загального принципу права, яким є право застосовувати засоби правового захисту (*лат.* *ibi jus, ibi remedium* – де право, там і засіб його захисту).

Удосконалено положення про те, що:

– юридичний факт передачі м. Севастополь до складу Української РСР відбувся у 1954 р. одночасно з юридичним фактом передачі Кримської області до складу УРСР (оскільки м. Севастополь, попри статус міста республіканського підпорядкування, територіально вважалось частиною Кримської області);

– датою завершення формування сучасних державних кордонів України можна вважати 17 червня 1954 р. – день прийняття Закону Української РСР «Про внесення змін та доповнень до статті 18 Конституції (Основного Закону) Української РСР», який закріпив Кримську область (а отже, і м. Севастополь як частину Кримської області) у складі УРСР;

– чинні міжнародно-правові договори України про державний кордон з Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією базуються в порядку правонаступництва на відповідних двосторонніх міжнародно-правових договорах про державний кордон між колишнім Союзом РСР і цими країнами: з Польщею (від 16 серпня 1945 р. і від 15 лютого 1951 р.), з Чехословаччиною (від 29 червня 1945 р. і від 10 лютого 1973 р.), з Угорщиною (від 3 жовтня 1961 р.) і з Румунією (від 27 лютого 1961 р.);

– сучасні державні кордони України з Республікою Молдова, Республікою Білорусь і Російською Федерацією встановлюються двосторонніми міжнародними договорами, які на підставі принципу *uti possidetis* визнають перетворення адміністративних кордонів у складі колишнього СРСР на державні кордони із зазначеними країнами.

Набули подальшого розвитку положення про те, що:

– основу міжнародно-правового статусу сучасних державних кордонів України становлять принцип територіальної цілісності (недоторканності) і принцип непорушності державних кордонів, які закріплені у Статуті ООН, резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, Заключному акті НБСЄ 1975 р., Паризькій хартії для нової Європи 1990 р., правових актах Співдружності Незалежних Держав, а також у Будапештському Меморандумі 1994 р. про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.; названі принципи зберігають своє юридичне значення в умовах сьогодення, а тому їх слід неухильно дотримуватися на практиці з метою належного забезпечення міжнародно-правового статусу сучасних державних кордонів України;

– міжнародно-правові норми про делімітацію прилеглої зони і континентального шельфу мають бути імплементовані у чинне законодавство України;

– Україна має докласти зусилля до завершення демаркації та укладення договорів про режим державних кордонів з Республікою Молдова, Республікою Білорусь і Російською Федерацією, а також завершити делімітацію морських територіальних просторів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, результати і висновки можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій сфері – для проведення подальших наукових досліджень питань міжнародно-правового статусу державних кордонів України;

– у правозастосовній практиці органів державної влади України у питаннях забезпечення територіальної цілісності і непорушності державних кордонів України;

– у навчальному процесі – під час підготовки підручників і навчально-методичних посібників із міжнародного публічного права.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції, що містяться у дисертації, обговорені, схвалені та рекомендовані до захисту кафедрою міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Основні положення дисертаційної роботи оприлюднені у виступах на таких наукових і науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики» (м. Львів, 26–27 грудня 2014 р.), Міжнародній науковій конференції «Юридична наука та практика у третьому тисячолітті» (Словацька Республіка, м. Кошице, 27–28 лютого 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції

«Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (м. Ужгород, 24–25 квітня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 24–25 липня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 7–8 серпня 2015 р.) і IV Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні наукові дослідження у сучасному світі» (м. Переяслав-Хмельницький, 21–22 серпня 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації знайшли відображення у 12 наукових публікаціях, у тому числі у 6 наукових статтях, з яких 3 статті опубліковані у наукових фахових періодичних виданнях України з юридичних наук, 3 – у наукових фахових виданнях інших держав, а також у тезах 6 доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Відповідно до мети, завдань і предмета дослідження дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що містять 10 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 269 сторінок, з яких основного тексту – 186 сторінок. Список використаних джерел налічує 549 найменувань і має обсяг 83 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність проведеного дослідження, визначаються предмет, об'єкт, мета і завдання, викладені методологічна і теоретична основи роботи, що характеризують її наукову новизну, розкриваються теоретичне і практичне значення роботи та наводяться дані про апробацію результатів дослідження.

Розділ 1 «Історія становлення і сучасний стан державних кордонів України» складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 1.1. «Історико-правові особливості формування сучасних державних кордонів України» присвячено встановленню правових підстав формування сучасних державних кордонів України від доби державних утворень, що існували на території України у 1917-1920 рр., до проголошення державної незалежності України у 1991 р.

Обґрунтовується, що першим правовим актом, який поклав початок формуванню сучасних державних кордонів України, є Третій універсал Української Центральної Ради від 7 листопада 1917 р.

Детально досліджуються перші міжнародно-правові договори про державні кордони України, зокрема: Брест-Литовський мирний договір 1918 р., Передвступний договір між УНР і ЗУНР 1918 р., Договір про кордони між УСРР і РСФРР 1919 р., Варшавський договір 1920 р. і Ризький мирний договір 1921 р.

Окремо розглядаються зміни північно-східних і східних кордонів між УСРР і РСФРР, які відбулися у 1920, 1925 і 1928 роках на підставі відповідних рішень вищих органів влади СРСР, РСФРР та УСРР, а також зміни південно-західних кордонів України у 1924 і 1926 роках, які були пов'язані зі створенням у складі УСРР Молдавської АСРР.

Встановлюються особливості змін кордонів УРСР у 1939-1940 рр. у зв'язку з включенням до складу УРСР території Західної України, північної частини Буковини, Хотинського, Аккерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії. Визначаються юридичні особливості передачі Кримської області і м. Севастополь до складу УРСР у 1954 р.

У підрозділі 1.2. *«Загальна характеристика міжнародно-правового статусу сучасних державних кордонів України»* з'ясовується зміст міжнародно-правових актів універсального і регіонального характеру, що забезпечують територіальну цілісність і недоторканність сучасних кордонів України, зокрема, Статуту ООН, резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, Гельсінського Заключного акта НБСЄ 1975 р., Паризької хартії для нової Європи 1990 р., правових актів Співдружності Незалежних Держав, а також Будапештського Меморандуму 1994 р.

Визначаються загальні риси делімітації, демаркації, редемаркації, врегулювання точок стику державних кордонів, а також правового статусу повітряних кордонів України і кордонів України у надрах.

Підрозділ 1.3. *«Особливості делімітації морських територіальних просторів України»* присвячено з'ясуванню особливостей визначення морських територіальних просторів України як прибережної держави: внутрішніх вод, територіального моря, прилеглої зони, виключної економічної зони і континентального шельфу.

Встановлюються особливості делімітації територіального моря, виключної економічної зони і континентального шельфу з Румунією, а також делімітації виключної економічної зони і континентального шельфу з Туреччиною. Констатується відсутність міжнародних договорів про розмежування морських територіальних просторів з Російською Федерацією, а також необхідність врегулювання точок стику виключних економічних зон і континентальних шельфів України, Румунії, Болгарії і Туреччини, а також України, Туреччини і Росії.

Розділ 2 «Міжнародно-правове регулювання державних кордонів України з державами – членами Європейського Союзу» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Міжнародно-правове регулювання державного кордону між Україною і Республікою Польща»* встановлюється, що делімітація і демаркація українсько-польського державного кордону здійснені на підставі Договору між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, який було підписано 12 січня 1993 р. Зазначений Договір набув чинності 21 грудня 1993 р. і є чинним щонайменше до 21 грудня 2018 р.

Міжнародно-правове врегулювання точки стику державних кордонів України, Республіки Польща і Республіки Білорусь (прикордонний знак «Буг») здійснюється на підставі відповідної Угоди від 14 березня 2013 р. Потрійна точка стику державних кордонів України, Республіки Польща і Словацької Республіки (прикордонний знак «Кременець») врегульована на підставі Протоколу від 14 квітня 2005 р.

У підрозділі 2.2. «Міжнародно-правове регулювання державного кордону між Україною і Словацькою Республікою» встановлюється, що делімітацію і демаркацію українсько-словацького кордону здійснено на підставі Договору між Україною та Словацькою Республікою про спільний державний кордон від 14 жовтня 1993 р., який набув чинності 21 грудня 1994 р. і є чинним щонайменше до 21 грудня 2024 р. Договір про режим українсько-словацького кордону укладено 14 жовтня 1993 р. Точку стику кордонів України, Словаччини та Угорщини (прикордонний знак «Тиса») врегульовано Протоколом від 4 червня 2002 р.

У підрозділі 2.3. «Міжнародно-правове регулювання державного кордону між Україною і Угорською Республікою» визначається, що делімітація і демаркація українсько-угорського державного кордону здійснені на підставі Договору про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань від 19 травня 1995 р. Зазначений Договір набув чинності 19 квітня 1996 р. і є чинним щонайменше до 19 квітня 2016 р. За результатами спільної перевірки державного кордону між Україною та Угорщиною у період 1997-2003 і 2003-2008 років було здійснено редемаркацію українсько-угорського кордону (через підмив берегів річкою Тиса). Стик державних кордонів України, Угорщини і Румунії врегульовано на підставі Протоколу прикордонного знака «Тур» від 17 жовтня 2012 р.

У підрозділі 2.4. «Міжнародно-правове регулювання державного кордону між Україною і Румунією» визначається, що делімітація і демаркація українсько-румунського державного кордону здійснені на підставі Договору між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, який було підписано 17 червня 2003 р. Договір набув чинності 27 травня 2004 р. і є чинним щонайменше до 27 травня 2019 р. Питання міжнародно-правового врегулювання точок стику з Республікою Молдова і Румунією (прикордонні знаки «Прут» і «Дунай») перебувають на етапі тристоронніх перемовин.

Розділ 3 «Міжнародно-правове регулювання державних кордонів України з державами – учасниками Співдружності Незалежних Держав» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Міжнародно-правове регулювання державного кордону між Україною і Республікою Молдова» встановлюється, що делімітація українсько-молдовського державного кордону здійснена на підставі Договору між Україною і Республікою Молдова про державний кордон від 18 серпня 1999 р., який набув чинності 18 листопада 2001 р., є безстроковим і не

містить норм про його денонсацію.

Демаркація українсько-молдовського державного кордону наближається до завершення і здійснюється на підставі Положення про демаркацію від 29 січня 2003 р., яке набуло чинності 12 січня 2004 р.

Точки стику державних кордонів не врегульовані. Договір про режим кордону між Україною і Республікою Молдова наразі не укладено.

У підрозділі 3.2. «Міжнародно-правове регулювання державного кордону між Україною і Республікою Білорусь» визначається, що делімітація українсько-білоруського державного кордону здійснена на підставі Договору між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон від 12 травня 1997 р., який набрав чинності 18 червня 2013 р., є безстроковим і не містить норм про його денонсацію.

Демаркація українсько-білоруського державного кордону лише розпочата і здійснюється на підставі відповідного Положення від 30 липня 2014 р. Точка стику державних кордонів України, Республіки Білорусь і Республіки Польща визначена на підставі Угоди від 14 березня 2013 р. Угода про точку стику державних кордонів України, Республіки Білорусь і Російської Федерації наразі не укладена.

Договір про режим кордону між Україною і Республікою Білорусь також ще не укладено.

У підрозділі 3.3. «Міжнародно-правове регулювання державного кордону між Україною і Російською Федерацією» встановлюється, що делімітація українсько-російського державного кордону здійснена на підставі відповідного Договору від 28 січня 2003 р., який набув чинності 23 квітня 2004 р., вважається безстроковим і не містить норм про його денонсацію. Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону від 17 травня 2010 р., яка набрала чинності 29 липня 2010 р., на практиці не виконується через тривалу бездіяльність Російської Федерації. Обґрунтовується, що можливість односторонньої демаркації Україною державного кордону з Російською Федерацією спирається на загальний принцип права, яким є право застосовувати засоби правового захисту (*лат. ibi jus, ibi remedium* – де право, там і засіб його захисту).

Договір із Російською Федерацією про режим кордону, так само як і договори про делімітацію морських просторів, наразі не укладені.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, що виявляється у формулюванні теоретично та практично обґрунтованих висновків щодо міжнародно-правового статусу державних кордонів України, включаючи питання режиму кордону, делімітації, демаркації, редемаркації і врегулювання потрійних точок стику державних

кордонів України з кордонами сусідніх з нею держав.

Отримані в процесі дослідження важливі теоретичні і практичні результати конкретизуються у таких положеннях.

1. Формування сучасних державних кордонів України пов'язується з процесом становлення міжнародної правосуб'єктності України і, відповідно, бере початок від доби державних утворень, які функціонували на території України у період з 1917 по 1920 рр. (зокрема, маються на увазі: УНР, ЗУНР, Українська Держава Гетьмана П. П. Скоропадського та Українська Соціалістична Радянська Республіка).

2. Першим правовим актом, який поклав початок формуванню сучасних державних кордонів України, є Третій універсал Української Центральної Ради від 7 листопада 1917 р.

3. Північні, східні, південні і південно-західні (з Молдовою) кордони України у складі колишнього СРСР були сформовані на підставі відповідних рішень вищих органів влади СРСР, РРФСР (РСФРР) та УРСР (УСРР). Західні і південно-західні (з Румунією) кордони України у складі колишнього СРСР сформовані на підставі двосторонніх міжнародних договорів про державний кордон між колишнім СРСР і відповідно – Польщею, Чехословаччиною, Угорщиною і Румунією.

4. Юридичний факт передачі м. Севастополь до складу Української РСР відбувся у 1954 р. одночасно з юридичним фактом передачі Кримської області до складу УРСР (оскільки м. Севастополь, попри статус міста республіканського підпорядкування, територіально вважалось частиною Кримської області).

5. Датою завершення формування сучасних державних кордонів України можна вважати 17 червня 1954 р. – день прийняття Закону Української РСР «Про внесення змін та доповнень до статті 18 Конституції (Основного Закону) Української РСР», який закріпив Кримську область (а отже, і м. Севастополь як частину Кримської області) у складі УРСР.

6. Основу міжнародно-правового статусу сучасних державних кордонів України становлять принципи територіальної цілісності (недоторканності) і непорушності державних кордонів, які закріплені у Статуті ООН, резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, Заключному акті НБСЄ 1975 р., Паризькій хартії для нової Європи 1990 р., правових актах Співдружності Незалежних Держав, а також у Будапештському Меморандумі 1994 р. про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.

7. Сучасні державні кордони України з Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією базуються в порядку правонаступництва на двосторонніх міжнародно-правових договорах про державний кордон між колишнім СРСР і цими країнами. Зокрема маються на увазі такі договори:

– Договір між СРСР і Польською Республікою про радянсько-польський державний кордон від 16 серпня 1945 р. і Договір між СРСР і Польською Республікою про обмін ділянками державних

територій від 15 лютого 1951 р.;

– Договір між СРСР і Чехословацькою Республікою про Закарпатську Україну від 29 червня 1945 р. і Договір між СРСР і Чехословацькою Соціалістичною Республікою про режим радянсько-чехословацького державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань від 10 лютого 1973 р.;

– Договір між Урядом СРСР і Урядом Угорської Народної Республіки про режим радянсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 3 жовтня 1961 р.;

– Договір між Урядом СРСР і Урядом Румунської Народної Республіки про режим радянсько-румунського державного кордону, співробітництво і взаємну допомогу з прикордонних питань від 27 лютого 1961 р.

8. Основу міжнародно-правового регулювання спільного державного кордону України з Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією становлять відповідно такі двосторонні міжнародні договори:

– Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 12 січня 1993 р., який набув чинності 21 грудня 1993 р. і є чинним щонайменше до 21 грудня 2018 р.;

– Договір між Україною та Словацькою Республікою про спільний державний кордон від 14 жовтня 1993 р., який набув чинності 21 грудня 1994 р. і є чинним щонайменше до 21 грудня 2024 р.;

– Договір між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань від 19 травня 1995 р., який набув чинності 19 квітня 1996 р. і є чинним щонайменше до 19 квітня 2016 р., і

– Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 17 червня 2003 р., який набув чинності 27 травня 2004 р. і є чинним щонайменше до 27 травня 2019 р.

9. За результатами спільної перевірки українсько-угорського державного кордону у період 1997-2003 і 2003-2008 років Українсько-Угорська Прикордонна Комісія здійснила редемаркацію спільного кордону. Редемаркація відбулася через природні фактори (підмив берегів річкою Тиса), що зумовило перенесення прикордонних знаків обох країн на безпечні місця рельєфу. Редемаркація українсько-угорського кордону не означає перегляду лінії державного кордону між Україною та Угорщиною.

10. Сучасні державні кордони України з Республікою Молдова, Республікою Білорусь і Російською Федерацією визначаються двосторонніми міжнародними договорами, які на підставі принципу *uti possidetis* визнають перетворення адміністративних кордонів у складі колишнього

СРСР на державні кордони із зазначеними країнами.

11. Основу міжнародно-правового регулювання спільного державного кордону України з Республікою Молдова, Республікою Білорусь і Російською Федерацією становлять такі двосторонні міжнародно-правові договори про державний кордон:

– з Республікою Молдова від 18 серпня 1999 р., який набув чинності 18 листопада 2001 р. і є безстроковим;

– з Республікою Білорусь від 12 травня 1997 р., який набрав чинності 18 червня 2013 р. і є безстроковим;

– з Російською Федерацією від 28 січня 2003 р., який набув чинності 23 квітня 2004 р.; зазначений Договір не містить норм про строк його дії, а тому також може вважатися безстроковим.

Жоден із зазначених вище договорів не містить норм про їх денонсацію.

12. Організаційно-правове забезпечення договірно-правового оформлення державного кордону України із суміжними державами в цілому покладається на Представника України з питань договірно-правового оформлення державного кордону України.

13. Делімітація державного кордону України з Республікою Молдова, Республікою Білорусь і Російською Федерацією фактично завершена.

14. Демаркація українсько-молдовського державного кордону наближається до завершення і здійснюється на підставі Положення про демаркацію державного кордону між Україною і Республікою Молдова від 29 січня 2003 р., яке набуло чинності 12 січня 2004 р.

15. Демаркація українсько-білоруського державного кордону лише розпочата і проводиться на підставі Положення про демаркацію державного кордону між Україною і Республікою Білорусь від 30 липня 2014 р., яке набрало чинності 25 листопада 2014 р.

16. Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону від 17 травня 2010 р., яка набрала чинності 29 липня 2010 р., на практиці не виконується через тривалу бездіяльність Російської Федерації. Можливість односторонньої демаркації Україною державного кордону з Російською Федерацією, на нашу думку, спирається на загальний принцип права, яким є право застосовувати засоби правового захисту (*лат. ibi jus, ibi remedium* – де право, там і засіб його захисту).

17. Із семи точок потрійних стиків кордонів із сусідніми державами Україна врегулювала чотири (в основному, з державами – членами Європейського Союзу), зокрема: з Польщею і Республікою Білорусь (прикордонний знак «Буг»); з Польщею і Словаччиною (прикордонний знак «Кременець»); із Словаччиною та Угорщиною (прикордонний знак «Тиса») і з Угорщиною і Румунією (прикордонний знак «Тур»).

18. Врегулювання точок стику державного кордону України з Республікою Молдова і

Румунією («Прут» і «Дунай»), а також з Республікою Білорусь і Росією («Курган Дружби») знаходиться на стадії обговорення проектів відповідних тристоронніх міжнародних договорів.

19. Законодавче поняття «державний кордон України» концептуально збігається з доктринальним розумінням цього поняття.

20. Державні кордони України у надрах досягають глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння. При цьому чинне законодавство України не обмежує поширення суверенітету України на надра до центру земної кулі.

21. Чинне законодавство України не встановлює висотної межі повітряних кордонів України; при цьому українська доктрина міжнародного права визначає висотну межу державного суверенітету (повітряної території) переважно у 100-110 км над рівнем моря.

22. Міжнародно-правовою основою для делімітації морських територіальних просторів України є Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р., відповідні двосторонні міжнародно-правові договори з Румунією і Республікою Туреччина, а також Рішення Міжнародного Суду ООН від 3 лютого 2009 р. про делімітацію у Чорному морі. Україна делімітувала територіальне море, виключну економічну зону і континентальний шельф з Румунією, а також виключну економічну зону і континентальний шельф з Республікою Туреччина.

23. Чинне законодавство України імплементує міжнародно-правові норми про делімітацію внутрішніх вод, територіального моря і виключної економічної зони. Україна також має імплементувати міжнародно-правові норми про делімітацію прилеглої зони і континентального шельфу.

24. Для завершення міжнародно-правового врегулювання своїх державних кордонів і морських територіальних просторів Україна має укласти такі міжнародно-правові договори:

– про точки стику державного кордону України з кордонами Республіки Молдова і Румунії (прикордонні знаки «Прут» і «Дунай»), а також про точку стику державного кордону України з кордонами Республіки Білорусь і Російської Федерації (орієнтовно – «Курган Дружби», село Сеньківка Городнянського району Чернігівської області);

– про режим державного кордону з Республікою Молдова, Республікою Білорусь і Російською Федерацією;

– про врегулювання точки стику виключних економічних зон і континентальних шельфів України, Румунії, Болгарії і Туреччини;

– про делімітацію морських територіальних просторів з Російською Федерацією у Керченській протоці, в Азовському і Чорному морях; а також про точку стику виключних економічних зон і континентальних шельфів України, Російської Федерації і Республіки Туреччина.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Мякота О. В. Правове регулювання державного кордону між Україною та Республікою Білорусь / О. В. Мякота // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. Серія «Юрид. науки». – Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2014. – № 4 (II). – С. 311–319.

2. Мякота О. В. Особливості визначення лінії державного кордону між Україною і Республікою Молдова / О. В. Мякота // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – Одеса : Вид-во «Фенікс», 2015. – № 3. – С. 185–194.

3. Мякота О. В. Загальний огляд міжнародно-правового регулювання державного кордону між Україною і Російською Федерацією [Електронний ресурс] / О. В. Мякота // Юридичний науковий електронний журнал : електрон. наукове фахове видання. – Запоріжжя : Юрид. фак-т Запоріз. нац. ун-ту, 2015. – № 4. – С. 295–298. – Режим доступу : http://www.lsej.org.ua/4_2015/80.pdf

Статті у наукових фахових виданнях інших держав:

1. Мякота О. В. Международно-правовое регулирование государственной границы Украины со странами – членами Европейского Союза / О. В. Мякота // Закон и жизнь : междунар. научн.-практ. прав. журн. – Кишинев : Дом печати, 2015. – № 5. – С. 57–61.

2. Мякота О. В. Международно-правовое регулирование государственной границы Украины со странами – участницами Содружества Независимых Государств / О. В. Мякота // Национальный юридический журнал: теория и практика : научн.-практ. прав. издание Республики Молдова. – Кишинев : Дом печати, 2015. – № 3. – С. 103–108.

3. Мякота О. В. Имплементация Украиной международно-правовых норм о делимитации морских территориальных пространств / О. В. Мякота // Закон и жизнь : междунар. научн.-практ. прав. журн. – Кишинев : Дом печати, 2015. – № 8. – С. 64–68.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Мякота О. В. Особливості міжнародно-правового регулювання державного кордону між Україною і Республікою Білорусь / О. В. Мякота // Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики : матеріали міжнар. наук-практ. конф. (м. Львів, 26–27 грудня 2014 р.): у 2-х ч. – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. – Ч. 2. – С. 119–121.

2. Мякота О. В. Міжнародно-правове регулювання потрійних точок стику державного кордону України з кордонами сусідніх держав / О. В. Мякота // Právna veda a prax v treťom tisícročí : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (Košice, Slovenská Republika, 27–28 február 2015 r.). – Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015. – С. 43–45.

3. Мякота О. В. Організаційно-правові засади делімітації і демаркації державного кордону

України із суміжними країнами / О. В. Мякота // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: матеріали міжнар. наук-практ. конф. (м. Ужгород, 24–25 квітня 2015 р.). – Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2015. – С. 184–187.

4. Мякота О. В. Міжнародно-правове правонаступництво України щодо договорів про державні кордони / О. В. Мякота // Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали міжнар. наук-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24–25 липня 2015 р.). – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. – С. 17–21.

5. Мякота О. В. Правові підстави формування сучасних державних кордонів України / О. В. Мякота // Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: матеріали міжнар. наук-практ. конф. (м. Одеса, 7–8 серпня 2015 р.). – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2015. – С. 25–28.

6. Мякота О. В. Редемаркація державних кордонів у сучасній міжнародно-правовій практиці України / О. В. Мякота // Актуальные научные исследования в современном мире: материалы IV междунар. научн-практ. интернет-конф. (г. Переяслав-Хмельницький, 21–22 августа 2015 г.). – Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди, 2015. – С. 179–182.

АНОТАЦІЯ

Мякота О. В. Міжнародно-правовий статус державних кордонів України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2016.

У дисертації визначені міжнародно-правові підстави і встановлені особливості міжнародно-правового врегулювання державного кордону України з кордонами сусідніх із нею держав (Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Республікою Молдова, Республікою Білорусь і Російською Федерацією), включаючи особливості режиму кордону, делімітації, демаркації, редемаркації, а також врегулювання точок стику державних кордонів України з державними кордонами сусідніх з нею країн. З'ясовані особливості делімітації морських територіальних просторів України, як прибережної держави: внутрішніх вод, територіального моря, прилеглої зони, виключної економічної зони і континентального шельфу. Визначено історико-правові (у тому числі, міжнародно-правові) особливості формування сучасних державних кордонів України (1917-1991 рр.). Узагальнено правові (доктринальні) позиції про міжнародно-правовий статус сухопутних, морських, повітряних кордонів України і кордонів України у надрах.

Ключові слова: виключна економічна зона, внутрішні води, делімітація, демаркація,

державний кордон України, континентальний шельф, непорушність кордонів, правонаступництво, прикордонний знак, прилегла зона, редемаркація, територіальна цілісність, територіальне море, точка стику.

АННОТАЦІЯ

Мякота О. В. Международно-правовой статус государственных границ Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию правовых оснований и установлению особенностей международно-правового статуса государственной границы Украины, включая вопросы режима границы, делимитации, демаркации, редемаркации и урегулирования пограничных стыков Украины с границами соседних с ней государств.

Определяются историко-правовые (в том числе, международно-правовые) особенности формирования современных государственных границ Украины, начиная с 1917 г. до провозглашения государственной независимости Украины в 1991 г. В частности, исследуются международно-правовые договоры о границах Украины, заключенные в период 1918-1921 гг.; изменения восточных границ СССР в 1920, 1925 и 1928 гг., юго-западных – в 1924 и 1926 гг., а также западных и юго-западных – в 1939-1940 гг. Определяются юридические особенности передачи Крымской области и г. Севастополь в состав СССР в 1954 г.

Обосновывается значение международно-правовых актов универсального и регионального характера для обеспечения территориальной целостности и нерушимости границ Украины (в частности, имеются в виду Устав ООН, Хельсинский Заключительный акт СБСЕ 1975 г., Парижская хартия для новой Европы 1990 г., ряд правовых актов СНГ и Будапештский Меморандум 1994 г.).

Устанавливаются особенности делимитации, демаркации и режима государственной границы Украины с границами сопредельных государств – членов Европейского Союза (Польшей, Словакией, Венгрией и Румынией), а также особенности редемаркации в современной международно-правовой практике Украины (с Венгрией). Характеризуются договоры о границе между указанными странами и бывшим СССР, в отношении которых Украина подтвердила свое международно-правовое правопреемство.

Определяются особенности делимитации, демаркации и режима государственной границы Украины с границами сопредельных государств – участников СНГ (Республикой Молдова, Республикой Беларусь и Российской Федерацией).

Устанавливаются особенности международно-правового регулирования точек стыка

государственной границы Украины с государственными границами соседних стран (пограничные знаки «Буг», «Кременец», «Тиса», «Тур», «Прут», «Дунай» и «Курган Дружбы»).

Исследуются особенности делимитации морских территориальных пространств Украины, как прибрежного государства: внутренних вод, территориального моря, прилегающей зоны, исключительной экономической зоны и континентального шельфа.

Ключевые слова: внутренние воды, государственная граница Украины, делимитация, демаркация, исключительная экономическая зона, континентальный шельф, нерушимость границ, правопреемство, пограничный знак, пограничный стык, прилегающая зона, редемаркация, территориальная целостность, территориальное море.

SUMMARY

Myakota O. V. International legal title of Ukrainian state border. – Manuscript.

A thesis for Scientific Degree of Candidate of Legal Sciences (Law) in speciality 12.00.11 – International Law. – Yaroslav Mudryi National Law University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2016.

The thesis determines international legal grounds and features of international legal regulation of the Ukrainian state border with the borders of the neighboring states (Poland, Slovakia, Hungary, Romania, Moldova, Belarus and the Russian Federation) including the specifics of border regime, delimitation, demarcation, redemarcation and international legal regulation of the Ukrainian state border tripoints with the borders of the neighboring states. The paper defines the features of maritime space delimitation of Ukraine as a coastal state, such as internal waters, territorial sea, contiguous zone, exclusive economic zone and continental shelf. Historical (first of all international legal) grounds for formation of the modern Ukrainian state borders were determined as well (1917-1991). The thesis summarizes the legal (doctrinal) positions of the international legal status of the Ukrainian land, sea borders, air borders and subsurface borders.

Key words: border mark, delimitation, demarcation, inviolability of frontiers, redemarcation, succession, territorial integrity, tripoint, Ukrainian contiguous zone, Ukrainian continental shelf, Ukrainian exclusive economic zone, Ukrainian internal waters, Ukrainian territorial sea, Ukrainian state border.

Відповідальний за випуск
доцент О. В. Тарасов

Підписано до друку 27.01.2016 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 1426.

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.